

QISHLOQ O‘QUVCHILARINING KOMMUNIKATIV KOMPETENTLIGINI OSHIRISH SHART-SHAROITLARI

Tajibaev Sirim Askar uli

*Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika institutining 2-bosqich magistranti
(Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Nukus shahri)*

Annotatsiya: *Mazkur materialda tafakkur-faoliyat pedagogikasi va tarmoqli eksperimental maydonchalar negizida qishloq sotsiumida kommunikativ madaniyatni shakllantirishning nazariy-metodologik hamda amaliy asoslari yoritib berilgan. Qobiliyatlarni rivojlantirishga qaratilgan yondashuvning kompetensiyaviy paradigmadan farqli jihatlari ko‘rsatilgan; tafakkur, harakat va muloqotni o‘zaro bog‘lovchi integrativ hodisa sifatida tilning o‘rni asoslab berilgan. Shuningdek, qishloq maktablariga tajriba uzatish yo‘llari — mahalliy namunalarni takrorlash, jahon amaliyotlarini moslashtirish va tanqidiy mediamadaniyat sharoitida kommunikativ texnologiyalarni joriy etish kabi masalalar tavsiflangan. Ta’kidlanishicha, shahar tarmoq ishlanmalari yetarli darajada moslashtirilsa va resurslar bilan qo‘llab-quvvatlansa, o‘quvchilarning ilg‘or tafakkuri, ijodiy tashabbuskorligi hamda haqiqiy kommunikativ madaniyati rivojiga hissa qo‘shadi.*

Kalit so‘zlar: *tarmoqli tajriba-sinov maydonlari, kommunikativ texnologiyalar, pedagogik innovatsiyalar, amaliyotlarni ommalashtirish, tanqidiy media savodxonlik.*

Poytaxtning eksperimental va innovatsion ta’lim sohasi mutaxassisleri hududiy ilmiy kadrlarni jalb qilgan holda qishloq maktablari uchun kommunikativ madaniyatni rivojlantirish modellarini ishlab chiqmoqda. Buning natijasida amaliyotlarning moslashtirilgan namunalari yaratildi; ishlanmalarning bir qismi poytaxtdagi tajriba muassasalarida shahar va qishloq o‘quvchilari ishtirokida amalga oshirildi. Vaqt o‘tishi bilan qishloq pedagoglari ushbu amaliyotlarning tashuvchilari va tarqatuvchilariga aylanishi mumkin. Tadqiqotda asosiy e’tibor maxsus tahliliy yondashuvni talab etadigan va kommunikativ madaniyatni rivojlantirish bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan elementlarga qaratilgan.

Mamlakatimiz ta’lim tizimida o‘z mavqeyini izchil mustahkamlab, bir qator amaliy natijalar bergan tafakkur-faoliyat yondashuviga asoslangan tajriba va innovatsiya maydonchalarining tajribasi ko‘rib chiqilgan. Tafakkur-faoliyat sxemasi uchta darajani ajratadi: tafakkuriy harakat, tafakkuriy muloqot va sof tafakkur; ularning integratsiyasini tushunish va refleksiya jarayonlari ta’minlaydi, shuning uchun muloqot tafakkur jarayonlari bilan yaxlitlikda ko‘rib chiqiladi. Ushbu metodologiya asosida tafakkur-faoliyat pedagogikasi va didaktikasi rivojlandi, bunda ta’lim mazmunini yodlanadigan o‘quv materiali emas, balki fikrlash, faoliyat yuritish va kommunikativ o‘zaro ta’sir usullari tashkil etadi; qobiliyatlar esa nazariy va amaliy masalalarni hal qilish usullarini o‘zlashtirish natijasi sifatida talqin qilinadi. Uning jahon pedagogikasida keng tarqalgan hamda mamlakatimiz amaliyotida ritorikasi ko‘pincha deklarativ xususiyatga ega bo‘lgan kompetensiyaviy yondashuvdan farqi qayd etilgan.

Fikr-faoliyat yondashuviga asoslangan tajriba-sinov va innovatsion maydonchalarning tajribasi hamda ularning maktabda kommunikativ madaniyatni rivojlantirishga qo‘shgan hissasi bayon etilgan. Fikr-faoliyatning uch bosqichli sxemasi tavsiflangan: tushunish va refleksiya orqali integratsiyalashuvchi fikriy harakat, fikriy kommunikatsiya va sof tafakkur; bunda kommunikatsiya tafakkur jarayonlari bilan o‘zaro aloqadorlikda ko‘rib chiqiladi. Fikr-faoliyat didaktikasi ta’lim mazmunini materialni o‘zlashtirishdan tafakkur, faoliyat va kommunikatsiya usullarini egallashga yo‘naltiradi; qobiliyatlar esa masalalarni yechish usullarini o‘zlashtirish natijasi sifatida talqin etiladi. Qobiliyatlarni rivojlantirish yondashuvi va kompetensiyaviy paradigma o‘rtasidagi qarama-qarshilik ilg‘or tafakkur hamda ta’limning transformatsion rolini ta’kidlash orqali ko‘rsatilgan; kompetensiyalar xususiy amaliy vazifalar uchun vosita sifatida qaraladi. Ta’limning madaniy namunalarni qayta tiklashdagi o‘rni hamda ijtimoiy va madaniy olamlarning tahliliy chegaralanishi alohida qayd etilgan.

Qishloq sotsiumida kommunikativ madaniyatni shakllantirish uchta o‘zaro bog‘liq yo‘nalishda ko‘rib chiqiladi: mahalliy kommunikativ namunalarni qayta tiklash, jahon kommunikativ madaniyatining universal modellarini tatbiq etish va zamonaviy kommunikativ texnologiyalarni joriy qilish. Oxirgi yo‘nalish deganda, standartlashtirilgan uzatish shakliga ega bo‘lgan hamda maktabda moslashtirish va ommalashtirishga yaroqli bo‘lgan tartibga solingan metodika va vositalar tushuniladi. Bunday amaliyotlarning aksariyati allaqachon o‘rta ta’lim tizimiga integratsiya qilinmoqda va institutsional darajada qo‘llab-quvvatlanmoqda; ayniqsa, o‘smirlar uchun mo‘ljallangan psixologik treninglar yaqqol ko‘zga tashlanadi. Mazkur texnologiyalarni joriy etish kommunikativ ko‘nikmalarning samarali moslashuvi va barqaror rivojlanishi uchun mahalliy sharoitni, resurs ta’minotini hamda tanqidiy mediasavodxonlikni hisobga olishni talab qiladi.

Haqiqiy muloqot madaniyatini shakllantiradigan amaliyotlarni shunchaki muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradigan yoxud sotsializatsiya va pragmatik ta’sir ko‘rsatishga xizmat qiladigan amaliyotlardan tahliliy jihatdan farqlash zarur. Axborot jamiyati sharoitida fikriy-kommunikativ qatlam ustunlik qiladi, bu esa tafakkur va faoliyatning mazmunan yangilanishiga ziyon yetkazgan holda imij va manipulyativ usullarga ustuvorlik berish xavfini tug‘diradi. Muloqotning psixologik tahlili va gumanistik yondashuvlar shaxs kamoloti uchun kommunikativ o‘zaro ta’sirning ahamiyatini tasdiqlaydi, biroq har tomonlama rivojlanish uchun texnikalarning o‘zigina kifoya qilmaydi. Qishloq maktablari uchun dasturlar loyihalashtirilayotganda mahalliy namunalarni takrorlash, jahon amaliyotlarini ongli ravishda integratsiyalash va tanqidiy sinovdan o‘tkazilgan kommunikativ texnologiyalarni uyg‘unlashtirish maqsadga muvofiqdir. Bunday kompleks yondashuv rasmiy sotsializatsiyani emas, balki shaxsning ilg‘or tafakkurini, ijodiy tashabbusini va o‘zgartiruvchan faoliyatini rivojlantirishni ta’minlaydi.

Shahar va qishloq bolalari o‘rtasida qiyosiy tadqiqotlar o‘tkazilib, ularda qishloq o‘quvchilarining lug‘at boyligi, yozma matnlar tuza olishi va boshqa nutqiy ko‘nikmalari bo‘yicha ortda qolayotgani qayd etilmoqda; bu kamchiliklar o‘quv dasturining yetarlicha o‘zlashtirilmagani va ta’lim xizmatlari sifatining pastligi deb talqin qilinadi. Bunga javoban maqsadli choralar taklif etilmoqda: standartlarni to‘laqonli o‘zlashtirish uchun maktablarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, kadrlar malakasini oshirish va metodik ta’minotni

takomillashtirish. Ommaviy axborot vositalari va internetdan foydalanish imkoniyatlarining kengayishi kommunikativ ta’sirlarni tenglashtiradi; ta’lim amaliyotida media xabarlarini tanqidiy idrok etishni joriy qilish va tarmoq resurslaridan kommunikativ ko‘nikmalarni shakllantirish vositasi sifatida foydalanish tavsiya etiladi.

Qishloq bolalari ko‘pincha maktab dasturlari uchun qimmatli manba bo‘lgan va maqsadli integratsiyani talab etadigan mahalliy kommunikativ amaliyotlarni o‘zlashtirishda afzalliklarga ega bo‘ladi. Sotsializatsiya darajasi hamda oilaviy, ishlab chiqarish va ijtimoiy sohalarda amaliy vazifalarni hal qila olish qobiliyati kommunikativ layoqatning qo‘shimcha mezoni hisoblanadi. Samarali sotsializatsiya nafaqat bitiruvchining muloqot madaniyati darajasi, balki ijtimoiy, iqtisodiy va ta’lim omillari majmui bilan ham belgilanadi. Binobarin, qishloq maktabida muloqot madaniyatini rivojlantirish kompleks yondashuvni talab qiladi: obyektiv ta’limdagi kamchiliklarni bartaraf etish; media ta’sirlari bilan tanqidiy ishlash; mahalliy madaniy amaliyotlarni saqlash va rivojlantirish; amaliyotga yo‘naltirilgan sotsializatsiyani shakllantirish. Bunday yondashuv rasmiy moslashuvni emas, balki shaxsning kommunikativ kompetentligi va madaniy layoqatining barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Qishloq maktablarida joriy etish uchun yaroqli bo‘lgan fikrlash-faoliyat yondashuviga asoslangan eksperimental va innovatsion maydonchalar tajribasi tavsiflangan. Mazkur maydonchalar kommunikativ madaniyatni rivojlantirish usullarini aprobatsiyadan o‘tkazish va ommalashtirish vazifasini bajaradi: to‘plangan tajribani uzatish mexanizmlarini ishlab chiqish, metodikalarni tizimlashtirish va moslashtirilgan amaliyotlarni tayyorlash shular jumlasidandir. Pedagogikada ko‘nikmalarni maqsadli rivojlantirishga ustuvorlik beriladi: tushunish, kommunikativ vaziyatni pozitsiyaviy tahlil qilish, fikr predmetini saqlab qolish va ifodalash, sxemalashtirish hamda suhbatdoshning pozitsiyasini qabul qilish. Bunday ishlanmalar resurslar bilan ta’minlangan va tarmoqli innovatsion amaliyotlarga integratsiya qilingan taqdirda, qishloq sharoitida joriy etish uchun qo‘l keladi.

Shaharning tarmoqli maydonchasining asosiy vazifalari

- Adabiy til me’yorlarini mustahkamlash — klassik adabiyotning estetik va qadriyat yo‘nalishlarini yo‘qotmagan holda, zamonaviy atamalarni ehtiyotkorlik bilan qo‘shish orqali namunaviy me’yorlarni qo‘llab-quvvatlash.
- Motivatsion-kognitiv vositalarni yaratish — ona tili va adabiyotga barqaror qiziqish uyg‘otadigan usul va vositalarni ishlab chiqish.
- Lisoniy o‘zlikni shakllantirish — tarixiy idrok asosida milliy nutq va madaniyatni ongli ravishda saqlaydigan hamda rivojlantiradigan til sohibini tarbiyalash.
- Filologik ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirish — matn orqali yaratish, tushunish va kommunikativ ta’sir ko‘rsatish malakalarini tizimli ravishda rivojlantirish.
- Filologik ta’limning variativ standartlarini ishlab chiqish — turli toifadagi maktablarda bazaviy filologik qobiliyatlarni shakllantirish uchun moslashuvchan standartlarni loyihalash.

Til fikrlash-faoliyat sxemasi doirasida tafakkur, muloqot va harakat bilan bir butunlikda ko‘rib chiqiladi. Nutqning uch turi ajratib ko‘rsatiladi: diskurs, narrativ va dialogik nutq. Ushbu stratifikatsiyalashgan yondashuv filologik ta’limda nutqning turli funksiyalari ustida maqsadli ishlash zarurligini asoslab beradi.

Xulosa: Tafakkur-faoliyat pedagogikasi va tarmoqqa asoslangan tajriba maydonchalari qishloq maktablarida kommunikativ madaniyatni rivojlantirish uchun mustahkam nazariy-amaliy zamin yaratadi. To‘plangan ishlanmalar tafakkur va muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish metodikalari, shahar tajribasini mahalliy sharoitga tatbiq etish modellari hamda mahalliy madaniy resurslarni integratsiyalash vositalarini o‘z ichiga oladi. Mazkur amaliyotlar tegishli tarzda moslashtirilsa va resurslar bilan ta’minlansa, ularni qishloq sharoitiga samarali joriy etish mumkin. Bu esa o‘quvchilarda ilg‘or tafakkurni, ijodiy tashabbuskorlikni va kommunikativ kompetentlikni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Amyaga N.V. Samoraskritie i samopred'yavlenie lichnosti v obshenii // Lichnost'. Obshenie. Gruppovye prosessi. Sovremennye nemarksistskie konsepsii. - M., 1991.
2. Gromiko Yu.V. Misledeyatel'nostnaya pedagogika (teoretiko-prakticheskoe rukovodstvo po osvoeniyu visshix obrazsov pedagogicheskogo iskusstva). - Minsk, 2000.
3. Kuznesova Ye.V. Opit razvitiya issledovatel'skoy deyatel'nosti uchashixsya na sele // Issledovatel'skaya rabota shkol'nikov. - M., - 2003. - №3.
4. Kengesbayevich, R. M. (2025). Problems of Life Activity of the Elderly. *Spanish Journal of Innovation and Integrity*, 40, 180-181.